

ГЛАСНИК 41

српског археолошког друштва 2025

ГОДИНА
АРХЕОЛОГИЈЕ

Време је за прошлост.

Манифестација „Година археологије 2025”

У 2025. години Српско археолошко друштво спроводи манифестацију „Година археологије”. За лого манифестације је одабрана иконична силуета скулптуре Прародитељка, пронађена на локалитету Лепенски Вир. Током 2025. године, низ активности као што су предавања, изложбе, радионице и интерактивни рад са публиком у више од 20 градова промовише културно наслеђе Србије и слави археологију у свим својим облицима. Повод за ову манифестацију је 160 година од првих документованих археолошких ископавања у Србији. У лето 1865. Јанко Шафарик, тада чувар (управник) *Музеума сербској* (данас Народни музеј Србије), спроводи ова ископавања на планини Рудник.

(лого: Dechko Tzar)

Програмски одбор манифестације „Година археологије 2025”

Manifestation “The Year of Archaeology 2025”

In 2025, the Serbian Archaeological Society is implementing a series of events under the title “The Year of Archaeology 2025”. The project logo is the iconic silhouette of the sculpture Praroditeljka (*Progenitrix – Foremother*), found at the site of Lepenski Vir. During 2025, numerous activities such as lectures, exhibitions, workshops, and interactive work with broad public in more than 20 cities are being organised so as to promote the cultural heritage of Serbia and celebrate archaeology in all its forms. This series of events is marking the occasion of 160 years since the first documented archaeological excavations in Serbia. In summer 1985, Janko Šafárik, the then custodian (director) of the *Serbian Museum* (today’s National Museum of Serbia), conducted these excavations on Mount Rudnik.

(logo: Dechko Tzar)

Programme board of the manifestation “The Year of Archaeology 2025”

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 41

2025

Београд

Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић-Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Институт за пра- и протоисторију, Кристијан-Албрехтс универзитет, Кил), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

За издавача: Адам Црнобрња

Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић

Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић

Графички дизајн: Кристијан Релић

Штампа:

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)

ISSN 3009-3503 (Online)

УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade

Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Institute for Pre- and Protohistory, Christian-Albrechts-University, Kiel), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

For publisher: Adam Crnobrnja

Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović

Proof reading (English): Jelena Vitezović

Graphical design: Kristijan Relić

Printed by:

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.

The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2025 Belgrade

САДРЖАЈ CONTENTS

РАСПРАВЕ STUDIES

М. Ц. Церовић: Раноенеолитска рондела на локалитету Шанчина у Десићу код Шапца, резултати археолошких истраживања 2017–2022. године	7
M. C. Cerović: Early Eneolithic rondel at the site of Šančina in Desić, near Šabac, results of the archaeological research from 2017–2022	38
Б. Трипковић, К. Пенезић: Археолошки остаци и простор на локалитетима типа обровац: поглед из геоархеолошких бушотина	43
B. Tripković, K. Penezić: Archaeological remains and space at the Obrovac-type of sites: a view from geoarchaeological cores	72
М. Љуштина, М. Селаковић, Д. Милановић: На трагу производње питоса. Латенска керамичарска пећ са локалитета Адине њиве – Брајково	75
M. Ljuština, M. Selaković, D. Milanović: On the trail of <i>pithoi</i> production. La Tène pottery kiln from the site of Adžine Njive – Brajkovo	96
М. Н. Џамтовски: Recently discovered altar from Rogatica dedicated to Liber Pater (eastern Roman <i>Dalmatia</i>)	99
М. Н. Џамтовски: Недавно откривени жртвеник из Рогатице са посветом Либеру Патеру (источна римска Далмација)	123
Н. Ђ. Радиновић: Преглед типова амфора са простора јужне капије римског утврђења <i>Timacum Minus</i>	125
N. Đ. Radinović: Overview of <i>amphora</i> types from the southern gate of the Roman fort <i>Timacum Minus</i>	147
Д. Николић, Н. Стругар Бевц: Ранословенска кућа и сведочанства о изради накита на налазишту Ритопек–Река	151
D. Nikolić, N. Strugar Bevc: An Early Slavic house and evidence of jewellery making at the site of Ritopek–Reka	188
Ђ. Милосављевић: Остаци Цркве Светог Пантелејмона у Ловцу	191
Đ. Milosavljević: Remains of the Church of St. Panteleimon in Lovac	207

В. Микашиновић, Т. Шаркић, Д. Николић, К. Ђукић: Прелиминарни резултати биоантрополошких анализа материјала са локалитета Црквина (Доња Бела Река, Бор)	209
V. Mikašinović, T. Šarkić, D. Nikolić, K. Đukić: Preliminary results of bioanthropological analyses of material from the site of Crkvina (Donja Bela Reka, Bor) ...	231

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА EXCAVATIONS AND SURVEYS

N. Mirković Marić, I. Tomažič, M. Marić, New results of archaeological research at the site of Crna Bara – Prkos	233
Н. Мирковић Марић, И. Томажич, М. Марић: Нови резултати археолошких истраживања на локалитету Црна Бара – Пркос	253
П. Милојевић, С. Перић: Праисторијска налазишта у горњем току Белице ...	259
P. Milojević, S. Perić: Prehistoric sites in the upper course of the Belica River	282
В. Михајловић, Ј. Пендић, А. Бандовић, И. Кајтез, М. Јанковић: Рекогносцирање креманске котлине 2021. године	291
V. Mihajlović, J. Pendić, A. Bandović, I. Kajtez, M. Janković: Archaeological field survey of the Kremna Basin in 2021	324
К. Дмитровић, Д. Ћирковић: Резултати заштитних истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2023. године	331
K. Dmitrović, D. Ćirković: Results of rescue archaeological excavations in the courtyard of the National Museum Čačak in 2023	361
А. Ристић, Д. С. Радисављевић: Локалитети Градац (Градиште) и Црквиште у Риђевштици код Трстеника – резултати археолошких ископавања 1987. године	369
A. Ristić, D. S. Radisavljević: The sites of Gradac (Gradište) and Crkvište in Ridevštica near Trstenik – results of archaeological excavations in 1987	399
А. Ђукић: Средњовековне и раноновековне надгробне плоче из села Церова код Рудника	401
A. Đukić: Medieval and Early Modern gravestones from the village of Cerova near Rudnik	418

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ

CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

С. Митић: Наводони гробни налаз са Новог Брда из средњовековне збирке Народног музеја Ниш	419
S. Mitić: Alleged grave find from Novo Brdo from the medieval collection of the National Museum Niš	435

ПРИКАЗИ

REVIEWS

Selena Vitezović, Christoforos Arampatzis (eds.) HUNTING AND FISHING IN THE NEOLITHIC AND ENEOLITHIC: WEAPONS, TECHNIQUES AND PREY, Archaeopress, 2024 (Ivana Dimitrijević)	439
---	-----

IN MEMORIAM

Андреј Михајлович Обломски (1957–2023) (И. О. Гавритухин, Н. В. Лопатин)	445
Љиљана Мандић (1952–2024) (Д. Милосављевић)	451
Душан Крстић (1927–2024) (Н. Радојчић)	459

ДОДАТАК

APPENDIX

Упутство ауторима	464
Guidelines for the authors	465
Уређивачка политика	466
Editorial policy	467

РАНОЕНЕОЛИТСКА РОНДЕЛА НА ЛОКАЛИТЕТУ ШАНЧИНА У ДЕСИЋУ КОД ШАПЦА, РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА 2017–2022. ГОДИНЕ

Момир Ц. Церовић
Шабац

e-mail: cermomir@gmail.com	Оригинални научни рад
Примљено: 28. 4. 2025.	УДК: 903"636"(497.11)
Прихваћено: 23. 7. 2025.	902.2(497.11)"2017/2022"

Апстракт: У раду су представљени резултати вишегодишњих археолошких истраживања на локалитету Шанчина, у поцерском селу Десић код Шайца. Истраживања су реализована 2017–2022. године, у оквиру пројекта Народног музеја Шабац „Археолошка истраживања локалитета Парлози, Шанчина, Париловац у Десићу код Шайца”. На локалитету Шанчина истражена је површина од преко 280 м² у оквиру 15 сонди и 3 контролна рова. Откривене су и истражене веома интересантне неокрејне археолошке стругуре, као и покрејни археолошки налази. Међу неокрејним археолошким стругурама најзначајнији су: дунар у центру; њалисадни ров по рубу централног куластог узвишења; и калдржа кроз кружни земљани бегем насип уз дрвену њалисаду. Покрејне археолошке налазе представљају бројни фрагменти керамичких посуда које су углавном секундарно јореле, од којих су нарочито индикативни: један двоухи пехар и фрагменти пехара на високој и перфорираној, цилиндричној нози. Пехари овог типа карактеристични су за раноенеолитске и средњоенеолитске културе Панонске низије. Пет С14 датума добијених из узорка угљенисаних стубова њалисаде и жита потврђују раноенеолитско датовање овог импозантног земљаног утврђења.

Кључне речи: рондела, земљано утврђење, шанац, њалисадни ров, земљани бегем, дунар, рани енеолит, Поцерица

Увод

О резултатима археолошких истраживања на локалитету Шанчина током прве три године трајања пројекта, 2017–2019. године, у литератури је већ било говора (Церовић и Јевтић 2019, 81–83; 2021, 46–47; Jevtić i Cerović 2022, 9–44). У стручну литературу локалитет је први пут уведен педесет година раније – 1967. године, када је у склопу истраживања праисторијског (градинског) насеља на оближњој главици Парлози, на Шанчини, истражена једна мања сонда, димензија 4 x 2 м, и установљено да се овде ради о „утврђеном насељу с краја неолита и почетка бронзаног доба” (Васиљевић

1967). Неколико година после дата је врло смела, да не кажемо произвољна, графичка реконструкција овог утврђеног насеља, чије интегралне делове, поред главице Парлози, чине земљани бедеми и шанац на локалитету Шанчина, као и знатно скромнији кружни објекат на локалитету Париповац (Васиљевић и Трбуховић 1970). Исти аутори су земљане објекте на Шанчини и Париповцу недуго потом уврстили у посебан тип неолитских насеља – тип обровац (Трбуховић и Васиљевић 1975). Три и по деценије касније обровци су поново у жижи интересовања археолошке науке.¹ Оба обровца на потесу Парлози у Десићу, које су претходни истраживачи сврстали у тип II (Трбуховић, Васиљевић 1975), потоњи истраживачи не уврштавају ни у једну од четири, односно пет категорија оброваца (Трипковић, Церовић, Булић 2013, 53–54). Парадоксалан обрт десио се неколико година касније и Шанчина постаје „једини потпуно очуван локалитет типа Обровац” (Трипковић 2020, 80, 82), уз озбиљне замерке актуелним истраживачима што су одступили од „установљене културноисторијске традиције српске археологије” (Трипковић 2020, 92), и аналогije за импозантну земљано-дрвену архитектуру на Шанчини, какву нема ниједан локалитет типа обровац у Мачви и Поцерини, потражили на другој страни – међу познатим европским локалитетима који су различито названи и протумачени. Бавећи се „загонетним светом праисторијских оброваца”, професор Милош Јевтић је отишао корак даље и импозантно утврђени кружни објекат на локалитету Шанчина у Десићу издвојио као нови тип обровца – „тип Десић”, приписујући му погрешно још неких десетак оброваца, не наводећи о којим је обровцима реч (Јевтић 2024, 17).

Мала узвишења окружена ровом народ у Мачви и Поцерини најчешће зове Шанац или Шанчина, неретко Обровчина, и врло ретко Обровац, и доводи их у везу са бојевима из турског времена.² Кружни земљани објекат на локалитету Шанчина у Десићу више пута, као и у наслову овог рада, назвали смо *рондела* како бисмо одмах на почетку указали да се овде не ради ни о салашу сезонског типа, још мање о сталном насељу мање породичне заједнице (Трбуховић и Васиљевић 1975; 1983); нити о специјалној адаптацији на локалне хидролошке (мочварне) услове живота, како су обровце протумачили потоњи истраживачи (Chapman 1981; Трипковић, Церовић, Булић 2013; Трипковић 2017).

¹ Пројекат „Живот у мочвари: микрорегионална адаптација у северозападној Србији, 5000–2500” покренуо је 2010. године Б. Трипковић са Филозофског факултета у Београду, уз свесрдну подршку Народног музеја у Шапцу. М. Церовић био је део истраживачког тима 2010–2016. године.

² Усмена казивања локалних становника у контакту са М. Церовићем.

Кружни земљани објекат или кружно земљано утврђење; ограђени и утврђени кружни простор; обровац или рондела; или било који интернационални назив за праисторијске локалитете окружене ровом, земљаним бедемом и палисадом: *rondell*, *enclosure*, *kreisgrabenanlagen*, *henge* итд. питање је терминологије, и сматрамо да је мање битно. Много битније је одговорити на питање функције ових објеката – ко их и када гради, а ко спаљује? За објекат на Шанчини у Десићу сматрамо да имамо довољно елемената да кажемо да засигурно није обровац, бар не у смислу како је до сада тумачена њихова функција. Највише индиција иде у прилог тези да се овде ради о објекту култног карактера, али се не искључује ни хипотеза да се ради о некој врсти соларне опсерваторије, што се опет преплиће са различитим култним радњама.

Положај и опис локалитета

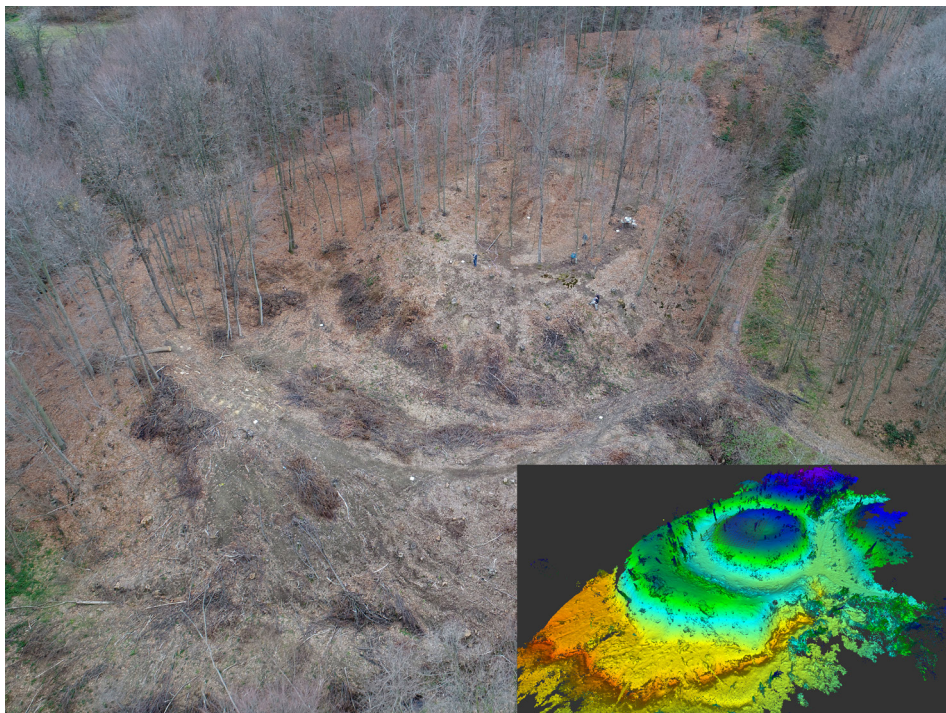
Археолошки локалитет Шанчина налази се у подножју Цера, са његове североисточне стране, у шумовитом потесу Парлози (географске координате 44° 37' 34.49" – 19° 30' 28.65"). Смештен је на самом искрају благо нагнуте греде (лингуле), на надморској висини 186–198 м, између две дубоко усечене јаруге (дубодолине) којим се бујичне воде Парлошког потока сливају са обронака Цера, и мало ниже уливају у речицу Врбовицу, која представља природну границу између села Радовашница и Десић. Иако катастарски припада Десићу, до локалитета се најлакше стиже из Радовашнице, од Миркановића кућа, од којих је удаљен не више од 500 корака.

Рељеф шабачке Поцерине у коме се налази потес Парлози и локалитет Шанчина окарактерисан је заталасаним земљиштем надморске висине између 150 и 350 м (сл. 1). Шабачка Поцерина је северна подгорина планине Цер, и као таква представља јужну границу Мачве – акумулативне равнице омеђене Дрином са запада, Савом са севера и Посавско-тамнавском гредом са истока. Цер је огромна планина на самом ободу Панонског басена, упореднички издужена око 20 км, са највишом тачком на надморској висини 687 м. Висинска разлика између десне обале Саве и врха Цера већа је од 600 м, што указује да је ово подручје нагнуто од југа ка северу, условљавајући правац и смер водотокова: Мутника, Беле реке, Милошевице, Добраве, Думаче и Јереза (Марковић 1967; Грчић 2002). На речним терасама дуж њихових корита регистрован је велики број налазишта из различитих периода праисторије (Васиљевић, Трбуховић 1970; Трбуховић, Васиљевић 1972; Стојић, Церовић 2011).

Сл. 1. Панорамски снимак подножја Цера, локалитет Шанчина означен стрелицом (фото: М. Церовић)

Fig. 1. Panoramic view of the foothills of Cer, the site of Šančina is marked with an arrow (photo: M. Cerović)

Сл. 2. Локалитет Шанчина, снимак из дрона и 3D модел (израдио „Гео 3С” ДОО Београд)

Fig. 2. The site of Šančina, an aerial view and 3D terrain model (made by “Geo 3S” Belgrade)

Данас се на локалитету Шанчина, иако под високом листопадном шумом која отежава сагледавање импозантног земљаног утврђења у целини, лепо виде сви његови најзначајнији објекти (сл. 2):

- **Централни кружни објекат** (сл. 3) у облику заравњене купе са остацима земљаног бедема по рубу (први или унутрашњи бедем), пречника око 25 м (мерено између највиших тачака на круни бедема); пречник купе у основи двапут је већи и износи око 50 м (сл. 3 и 4). Централни кружни простор на купастом узвишењу има чанкасту профилацију, са висинском разликом између највише тачке на круни бедема и најниже у средишњем делу око 2,30 м (сл. 4);
- **Шанац**,³ који са три стране: јужне, источне и северне, опасује централно купасто узвишење (са западне стране је природна дубодолина Парлошког потока); има разгнуту „U”-профилацију, ширине око 5 м при дну и око 25 м у горњим зонама; дубок је 4–6 м;
- **Други (спољашњи) земљани бедем**, висине око 4 м (мерено од дна шанца), који у облику потковице фланкира шанац са три стране; има закошене стране и заравњену круну ширине око 4 м.
- **Земљани „мост” преко шанца** на југозападној страни, који је знатно девастиран и због тога се мало теже уочава;
- **Тумулоидно земљано узвишење** које се налази на јужној страни, наспрам „моста” и прилазне рампе, која је, претпостављамо, водила уз косину купе до капије, за коју постоје индиције да је била на западној страни; представља највиши објекат овог утврђења са котом 198,10 м.
- **Мањи део другог шанца** на југоисточној страни, дужине 45 м, максималне ширине 6 м, и дубине 2 м;
- **Део трећег земљаног бедема** на истој страни, дужине 40 м, максималне ширине 3 м, и висине око 2 м. Међусобно су паралелни и оба полазе приближно од средине закошене, природне греде, и нагло се завршавају на рубу дубоке јаруге на источној страни.

Наведени архитектонски елементи овог земљаног утврђења углавном су резултат људске активности, али има и елемената природног рељефа, које су градитељи вешто искористили да се централни објекат што боље обезбеди, или да се додатно појача и истакне његов симболични значај.

У редоследу активности приликом градње овог утврђења градитељи су по свему судећи прво на искрају природне греде врло прецизно обеле-

³ Шанац или ров? Сматрамо да је за ров ових димензија адекватнији термин *шанац*, од кога је изведен топоним *Шанчина*, и представља аугментатив (увећаницу) именице *шанац*.

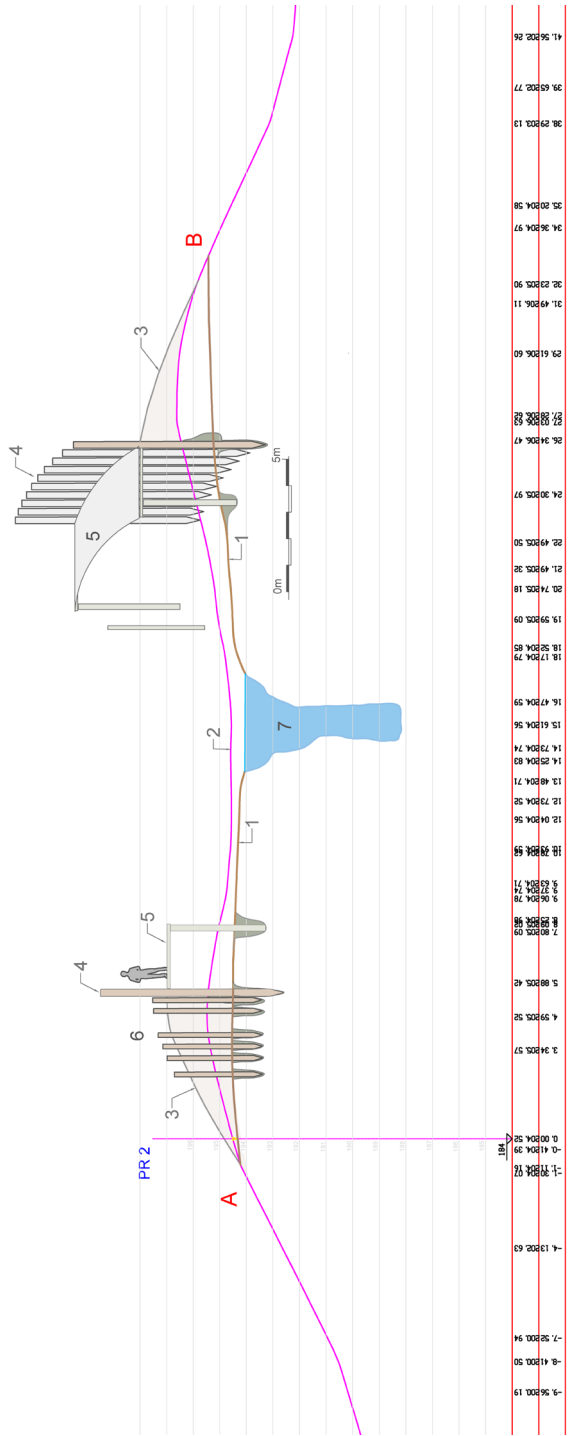

Сл. 3. Централно кружно узвишење у облику заравњене купе, поглед са севера (фото: М. Церовић)

Fig. 3. Central circular tump in the shape of a flattened cone, view from the north (photo: M. Cerović)

жили круг пречника 21,5 м, и по кружности ископали дубок ров, у који су, један до другог, поставили масивне дрвене стубове. На овај начин унутрашњи кружни простор не већи од 363 м² опасали су импозантном дрвеном палисадом, уз коју су са спољне стране насули земљани бедем чија висина није била мања од 2,5 м. Дебљина бедема је износила око 6 м, у основи. За насапање бедема користили су земљу ископану у шанцу. Шанац су прокопали са три стране око централног кружног објекта: јужне, источне и северне; функцију шанца на западној страни имала је дубодолина Парлошког потока.

Централно куйасџо узвишење формирано је, то је очигледно, копањем дубоког и широког шанца са три стране око кружног платоа на искрају природне греде. Прокопавањем шанца са јужне, више стране, плато на коме ће бити изграђен централни објекат одвојен је од природне греде у залеђу, која се постепено уздиже ка Церу. Прокопавањем шанца, дубоког око 4 м, са источне и северне, ниже стране формирано је централно узвишење које добија облик заравњене купе пречника око 50 м у основи, и око 35 м при врху. Насапањем земљаног бедема око палисаде централно купасто узвишење „расте” за додатних 2,5–3 м у висину, али се постепено и сужава за око десетак метара у односу на пречник платоа на коме је извршено укопавање

Сл. 4. Пресек по оси север-југ централног кружног објекта са графичком реконструкцијом могућег првобитног изгледа: 1 – палеоповршина; 2 – линија затечене конфигурације; 3 – претпостављена висина земљаног бедема; 4 – реконструкција дрвене палисаде; 5 – реконструкција дрвене подграде пролаза кроз бедем; 6 – реконструкција платформе; 7 – бунар (изradio: С. Живановић)

Fig. 4. Cross-section along the north-south axis of the central circular building with a graphic reconstruction of its possible original appearance: 1 – palaeosurface; 2 – line of the current configuration; 3 – assumed height of the earthen rampart; 4 – reconstruction of the wooden palisade; 5 – reconstruction of the wooden support of the passage through the rampart; 7 – well (made by: S. Živanović)

палисаде и започето насипање бедема. Истовремено, по источном и северном рубу природне греде формира се *други (својни) земљани бедем* укупне дужине преко 100 м, потковичастог облика, који опасује шанца и одваја га од десетину метара дубоке вододерине. Круна бедема је заравњена и има ширину око 4 м.⁴ Геоархеолошке сонде и контролни ров (ров 3), којим је бедем делимично пресечен, показали су да се овде не ради о земљаном насипу, већ да је бедем формиран самим прокопавањем шанца, тј. да га чине интактни геолошки слојеви природне греде, али се не искључује могућност мањих или већих интервенција људске руке на нивелацији круне бедема. Ископаном земљом из шанца насут је масивни *земљани бедем (први или унутрашњи)* око дрвене палисаде дубоко укопане у палисадни ров који затвара пун круг пречника око 21,5 м на платоу заравњене купе, чији пречник није могао бити мањи од 35 м. Приликом прокопавања шанца са јужне стране, на делу уз дубодолину Парлошког потока остављен је неископан део ширине око 5 м, који је, по свему судећи, представљао *земљани „мост”* преко шанца до централног објекта на платоу заравњене купе. Данас је тај прелаз преко шанца знатно развучен, најпре услед вишемиленијумског дејства ерозије, и још агресивније у новије време приликом извлачења посечене шуме помоћу запреге и трактора, од којих се виде дубоко усечени колотрази.⁵ Максимална, очувана висина „моста”, мерена у односу на дно шанца, износи око 1 м, и око 3 м у односу на дно дубодолине Парлошког потока на западној страни. Сондом 15 из 2022. године направљен је пресек кроз источну половину „моста” како би се установило да ли је имао какву дрвену подграду. Показало се да није, највероватније зато што није изграђен насипањем земље, него је формиран тако што на том делу шанца једноставно није прокопан. У наставку земљаног „моста” ка југу виде се остаци прилазног пута усеченог у стрмину дубодолине Парлошког потока, који се у благом луку пење око тумулоидног узвишења, са његове западне стране, повезујући објекат на Шанчини са залеђем.

Тумулоидно узвишење је највиша тачка овог импозантног објекта на Шанчини, са надморском висином преко 198 м. Насуто је наспрам моста, као нека врста „куле стражаре”. Пречник основе му је 10 м, а максимална висина насипа, судећи по стратиграфији у контролном рову (ров 1), којим је пресечена северна половина, износи 0,80 м. Наиме, у источном профилу рова на дубини од 0,35–0,40 м, као и на дубини од 0,70 м, недалеко од центра туму-

⁴ Врло је вероватно да је круна бедема заравњена у новије време, пошто по бедему иде шумски пут за потребе извлачења посечених стабала.

⁵ Дубодолина Парлошког потока лети је сува и служи као шумски пут за тракторе којим се извлаче посечена стабла.

лоидног узвишења, уочени су ситнији комади црвено запеченог лепа. Пошто се ради о врло уједначеном слоју жутомрке земље, и није уочена палеоповршина, остало је нејасно да ли је ово узвишење природна формација или га је насула људска рука. На другој страни моста, уз косину купе не виде се остаци сличне прилазне рампе, за коју претпостављамо да је постојала, и да је била усечена у косину купе са њене западне стране, те да се њоме стизало до улаза у централни објект окружен палисадом и бедемом насутим уз њу. На круни земљаног бедема на тој страни јасно се види улегнуће (депресија), највероватније, од засутог пролаза кроз бедем. Чињеница да је западна страна купе, која полази из дубодолине Парлошког потока, убедљиво најстрижија, готово вертикална, наводи на претпоставку да су је бујичне воде потока, који баш ту прави благу кривину, вековима поткопавале, због чега се прилазна рампа обрушила. Чињеница је, такође, и то да се и данас до централног кружног простора на заравњеној купи најлакше приступа с „моста”, иако је он знатно нижи него што је првобитно био. Наравно, знатно је нижи и земљани бедем који се неминовно обрушио након што је изгорела дрвена палисада уз коју је био насут. Обрушавање и развлачење бедема на унутра преко дебелог рушевинског слоја, који је најдебљи управо уз бедем, довело је до формирања чанкасте профилације, коју данас има плато на централном купастом узвишењу.

Мањи делови још једног (*групоі*) *шанца и шрећеі земљаноі бедема* виде се на југоисточној страни локалитета. Очувани су у дужини од око 45, односно 40 м; ширина једног и другог је 6, односно 3 м, а дубина, односно висина око 2 м. Ископавања на овим структурама, нажалост, нису вршена.

Цео локалитет је под средње густом, листопадном шумом, у појединим деловима високих букових и храстових стабала. На деловима где је у скорије време сечена шума данас је непроходна шикара. Такав случај је на северној страни локалитета, где је током 2017. године спроведена тзв. тотална сеча, па су ти делови сада зарасли у густ, непроходан багрмар. Након извршене тоталне сече указала се јединствена прилика да се бар са те стране направи драгоцену фото-документација о изгледу Шанчине (сл. 3). Шума у коју је Шанчина обрасла, вероватно убрзо након што је напуштена, нема сумње, утицала је да ефекат вишемиленијумске ерозије буде минималан и да се земљане структуре овог праисторијског објекта тако добро очувају.

Методологија истраживања

Због чињенице да је Шанчина у приватном власништву и да нисмо имали дозволу власника да сечемо шуму, једина могућа методологија истраживања било је сондажно ископавање, уз отварање археолошких сонди на

слободном простору између шумских стабала, што је најдиректније утицало и на њихове димензије. У фокусу истраживања био је кружни плато на купастом узвишењу, на коме је отворено и истражено 13 археолошких сонди и један контролни ров (ров 2) укупне површине 228,5 м².⁶ У још две сонде отворене у шанцу истражено је додатних 19,5 м², и још 12 м² у оквиру два контролна рова: рова 1 на тумулоидном узвишењу димензија 7 x 1 м; и рова 3 димензија 5 x 1 м на другом – спољашњем бедему. Укупна истражена површина износи 260 м². Поред археолошких сонди, током прве кампање истраживања, на различитим деловима земљаног утврђења избушено је и 25 археолошких сонди, ручним сврдлом промера Ø 70 мм, дубине 1,5–5,5 м.⁷ На североисточној страни централног, кружног платоа, где су шумска стабла била проређена, извршена је георадарска перспекција. Нажалост, ради се о ограниченом простору величине свега 28 м² (8 x 3,5 м), па су и добијени резултати у складу с тим.⁸ Све археолошке сонде, као и контролни ровови оријентисани су по основним правцима страна света.

Резултати истраживања

Најзначајније резултате до којих се дошло током шестогодишњих археолошких истраживања на Шанчини представљају непокретне археолошке структуре, али и покретни налази, на основу којих можемо са великом вероватноћом говорити о првобитном изгледу овог импозантног земљаног утврђења, његовој могућој функцији и временском оквиру из кога потиче.

Нейокрејне археолошке структуре

Јама-бунар. Један од најзначајнијих и најзагонетнијих објеката открит је и истражен током прве године истраживања у сонди 1, која је отворена у средишњем и уједно најнижем делу чанкастог (конкавно профилисаног) платоа на централном купастом узвишењу. У питању је јама-бунар дубине 6,35 м, варијабилног промера и облика. При врху, на нивоу са ког је извршено укопавање (кота 194,00), бунар је најшири и има пречник око

⁶ Ситуациони план истражених површина види у М. Јевтић, 2024, ст. 30 (коте изохипси су погрешне).

⁷ Археолошким сондирањем руководила је колегиница Кристина Пенезић. Добијени резултати биће накнадно публиковани. Ми јој и овом приликом најискреније захваљујемо.

⁸ Георадарско скенирање и снимање из дрона са израдом дигиталног модела терена (сл. 2) извршио „Гео ЗС“ ДОО Београд. Коришћен је георадарски систем GPR RAMAC Control Unit II са радарском антеном фреквенције 250 MHz и дрон DJI Phantom 4 PRO са камером RedEd. Детаљан извештај геоскенирања део је пројектне документације. Најзначајнији резултати биће накнадно публиковани.

3,50 м. Овде одмах треба констатовати да то, највероватније, није првобитна ширина, тј. да није пречник ископа, него пре последица обрушавања највиших делова бунара. Такође, треба истаћи да у испуни нису уочени значајнији прослојци здравице из обрушених зидова бунара, што би могло да се протумачи постепеним и дуготрајнијим процесом обрушавања и мешања са културним слојевима којим је бунар запуњен након што је напуштен. Ипак, не треба искључити ни другу могућу опцију да се обрушавање десило, ако је затечена ширина заиста последица обрушавања, пре напуштања и запуњавања рушевинским слојем. То би онда значило да је бунар био првобитно знатно дубљи, и да смо на дубини око 6,30 м наишли на слој здравице обрушене са горњих зидова бунара. С обзиром на то, намеће се трећа опција: да је бунар у горњем, ширем делу имао неку врсту подграде – дрвени сантрач, те да је због тога и првобитно био шири. Бунар се са дубином постепено сужава, и на дубини око 2,50 м прелази из кружне у заобљену правоугаону форму димензија 1,20 x 1,20 м. Према дну се незнатно шири и достиже ширину око 1,30 x 1,40 м. Запуну бунара од врха до дна карактерише веома уједначен културни садржај у виду велике концентрације црвено запечене земље и лепа, нарочито изражене уз зидове бунара. У горњим, ширим деловима неретко су налажени мањи или већи комади ломљеног камена. Поједини комади лепа су прегорели и имају тамномрку боју. На дубини 3,50–4,50 м запуну карактерише сивозеленкаста боја са истим културним садржајем и нешто већом концентрацијом гари и грумења угљенисаног дрвета. У следећих осамдесетак центиметара доминира плавичастосива нијанса слоја; при самом дну са жућкастонаранкастим прослојцима, и непромењеним културним садржајем. На различитим дубинама у испуни налажени су фрагменти керамичких посуда различитих типова и димензија (Jevtić i Cerović 2022, 18, sl. 9). Поред већине фрагмената који су секундарно горели, због чега имају црвену боју, на већим дубинама су се налазили и фрагменти црне боје печења, који нису горели. Нажалост, услед велике влажности у фази су распадања. Најиндикативнији је фрагмент пехара на високој, перфорираној, звонастој нози, пронађен на дубини 5,10 м (сл. 10). Њему су, највероватније, припадали и фрагменти плитког рецепијента са увученим ободом и надоле обореном језичастом дршком, који су се распадали приликом подизања. Врло занимљив налаз представља фрагмент дршке пехара, овалног пресека, украшене косим, пластично моделованим ребрима.

Палисадни ров са јамама од стубова представља непокретну археолошку структуру, која нам је понајвише „испричала” о градњи и првобитном изгледу објекта на централном купастом узвишењу. Први пут смо га конста-

товали на јужној страни кружног платоа у сонди 3, у дужини од свега 1,5 м, колико је износила ширина сонде отворене између два стабла букве која нисмо смели посећи. Палисадни ров је откривен испод рушевинског слоја у коме су преовладавали већи или мањи комади црвено запеченог лепа, као и оног прегорелог, који је имао модрочрвену нијансу и који се, када се иде у дубину, све више „подвлачио” под земљани насип бедема (Jevtić i Cerović 2022, 21, sl. 12). Дебљина рушевинског слоја уз бедем износила је готово 1,20 м. Кад је описани рушевински слој подигнут, испод њега је констатована црвено запечена површина, слична подници неког већег ватришта, као и ништа мање запечен слој у земљаном насипу бедема, који се у благом луку повијао на унутра, изнад рова. Ров је био запуњен истим рушевинским слојем. На дубини од око 0,60 до 0,70 м, пошто је делимично испражњен, указале су се контуре четири јаме од стубова, које је било могуће испразнити још око 0,70 м у дубину (Jevtić i Cerović 2022, 21, sl. 13). Као и ров, и јаме су биле запуњене рушевинским слојем, у коме је било и угљенисаних остатака дрвених стубова. Показало се да је заравњена и запечена површина за коју смо у првом моменту помислили да је подница неке велике пећи, односно ватришта, у ствари, првобитна газна површина која се, као и унутрашња страна земљаног бедема, запекла у пожару у ком је изгорела дрвена грађа овог објекта, заједно са масивном дрвеном палисадом, која је уједно представљала и подграду земљаном насипу. Кад је ова дрвена подграда изгорела, земљани насип бедема је под сопственом тежином „крнуо” на унутра, због чега се запечени слој бедема у благом луку повио преко дебелог рушевинског слоја лепа који је ту претходно пао са палисаде и дрвених објеката при-слоњених уз њу. Земља жутосиве боје из горњих делова земљаног бедема, у тањем или дебљем слоју, прекрила је рушевински слој који је најдебљи уз бедем и постепено се тањи ка центру кружног платоа.

У сондама 4 и 5, истраженим током наредне (2018) године откривено је још 8 м палисадног рова са 20 јама од стубова.⁹ Сонда 4, димензија 10 x 2 м, отворена је на источној страни кружног платоа, дужим странама оријентисана је по правцу исток–запад, тако да својом ширином сече кружницу палисадног рова. Сонда 5, димензија 6 x 3 м, отворена је на супротној страни, и супротне је оријентације у односу на сонду 4. Отворена је на круни првог (унутрашњег) земљаног бедема, тако да својим северозападним делом

⁹ Наглашавамо да се ради о јамама од стубова, а не о јамама за стубове пошто је утврђено да нису копане појединачне јаме за стубове него су стубови ређани један до другог, или са малим размаком, у унапред ископан ров. Ископану земљу градитељи овог објекта су до одређене висине, приближно до пола од укупне дубине рова, набијали око стубова, па се чинило да се ради о јамама појединачно укопаваним на дну рова.

Сл. 5. Сонда 5 и сонда 7; подигнут рушевински слој са првобитне газне површине и пражњење палисадног рова; жута земља је насип бедема (фото: М. Церовић)

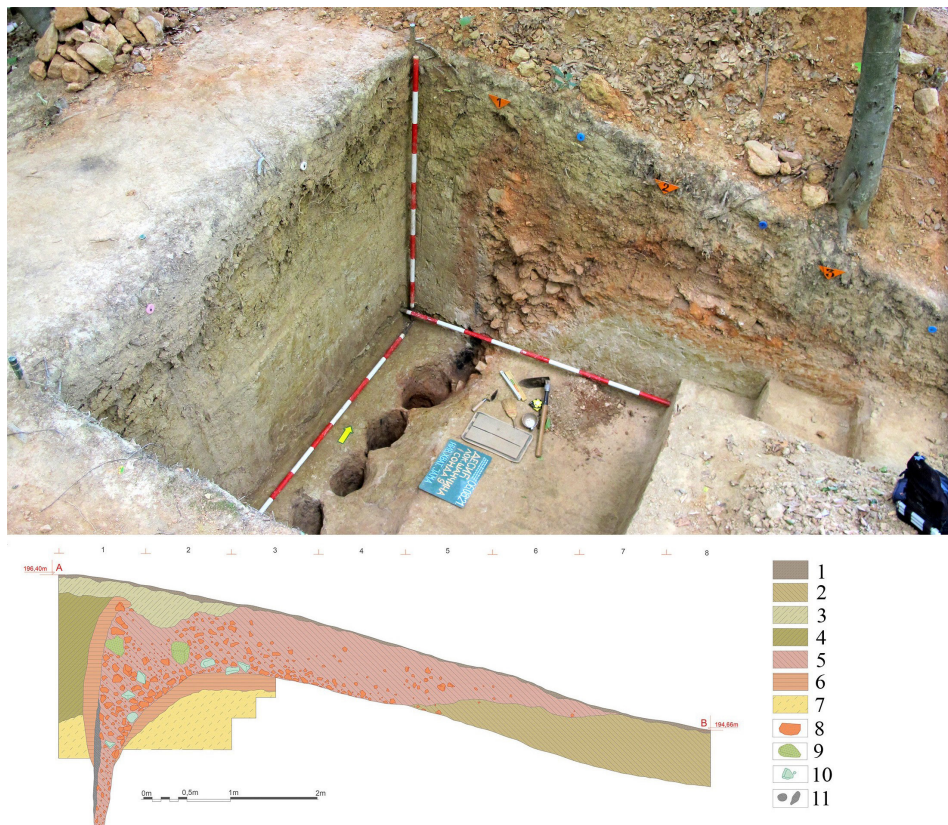
Fig. 5. Trench 5 and trench 7; raised rubble layer from the original tread surface and the excavation of the palisade ditch; yellow earth represents the rampart embankment (photo: M. Cerović)

захвата јасно уочљиву депресију, за коју смо претпостављали да би могла бити од засутог улаза – капије (сл. 5). Такође, било је логично претпоставити да ће на месту где је био улаз, за ширину улаза, палисадни ров бити прекинут. Супротно очекивању прекида није било, ров се настављао даље ка северу испод корења једног огромног храста. Чињеница да нисмо наишли на прекид палисадног рова навела нас је на закључак да улаз ипак није био на том месту, упркос депресији на круни бедема која је говорила супротно. У обе сонде, испод рушевинског слоја дебљине 0,60–1,30 м, откривена је прилично заравњена првобитна газна површина местимично нагорела. Рушевински слој карактерише велика концентрација црвено запеченог лепа, у горњим зонама прилично издробљеног, па је цео слој компактнији; у доњим зонама леп је интензивније запечен, има модрочрвену боју, и мање се дроби, па су између појединих комада лепа евидентне веће шупљине. Много је комада који су делимично стопљени (витрификовни). На већим кокадима

лепа виде се отисци различите дрвене грађе: преплета од прућа и тањих или дебљих грана, цепаних талпи и облица различите дебљине (сл. 9). Не мали број је са отисцима облица пречника око 25 цм. Најдебљи рушевински слој је уз земљани насип бедема, на месту где је пре пожара била дрвена палисада. Од интензивне ватре у којој је изгорела палисада, земљани бедем који је био насут са спољне стране палисаде запекао се местимично и преко 20 цм, попримивши црвеносмеђу боју. Слично се десило и са првобитном газном површином, али и са косо укопаном, унутрашњим зидом палисадног рова који је из неког разлога, очито, остао незасут, па је и сам био изложен ватри пожара, и запуњен истим рушевинским слојем. Ситнији комади лепа упали су и на места изгорелих стубова. У већини случајева доњи делови стубова су се угљенисали. Ти угљенисани остаци стубова нарочито добро су очувани у палисадном рову у сонди 4. У сонди 4, као и у свим наредним које су отворене уз бедем, откривене су несвакидашње структуре, на први поглед сличне зидном лепу. Ради се о песковитим структурама различитих облика и димензија, црвенкастосмеђе боје, најчешће аморфног облика, ређе у облику дебљих плоча, понекад и са отиском облица. Неретко имају димензије преко 40 цм (сл. 9). Налазе се претежно у тампон-зони између рушевинског слоја и земљаног насипа бедема, као да су биле сложене са спољне стране палисаде. Али има их и у рушевинском слоју у који су доспеле, вероватно, након урушавања палисаде. Шта тачно представљају и која им је функција могла бити – није јасно. Реакција детектора метала указује на присуство металних елемената у њиховој структури.

У сондама 7 и 8 из 2019. године (сл. 5.); 9, 10 и 11 из 2020. (сл. 6–8); и сондама 12 и 13 из 2021. откривена су и истражена додатна 34 м палисадног рова са 86 јама од стубова, што је све скупа 43,5 м рова и 110 јама. Остало је неистражено око 24 м рова са приближно око 62 јама. У идеалној реконструкцији, дрвену палисаду на Шанчини чинило је између 170 и 180 стубова, који су затварали пун круг обима 67,5 м и површине 363 м².

Откривени и истражени делови палисадног рова у 10 од укупно 15 сонди показују велику међусобну сличност како у смислу градње, тако и смислу стратиграфске слике испуне у њима, настале након катастрофалног пожара и урушавања дрвено-земљане архитектуре овог импозантног објекта. Неимари који су га градили најпре су на заравњеном платоу на искрају природне греде врло прецизно обележили кружницу пречника 21,5 м, по којој ће копати палисадни ров. Због висине палисадних стубова било је неопходно ископати веома дубок ров, чија је дубина износила и до близу 2 м. Да би у томе успели, морали су да започну да копају широк ров, на поједи-

Сл. 6. Сонда 9 након механичког просецања палеоструктура, са делом северног профила (фото: М. Церовић); цртеж северног профила: 1 – шумски хумус, 2 – жутомрка земља, 3 – жутосива земља, 4 – жутомрка – земљани насип бедема, 5 – црвенкаста са великом концентрацијом лепа – рушевински слој, 6 – црвеносмеђа запечена земља, 7 – здравица, 8 – већи комади лепа, 9 – песковите структуре, 10 – камен, 11 – угљенисано дрво – остаци стубова (цртао: М. Церовић и С. Живановић)

Fig. 6. Trench 9 after mechanical cutting of palaeostructures, with part of the northern profile (photo: M. Cerović); northern profile section: 1 – forest humus, 2 – yellow-brown soil, 3 – yellow-grey soil, 4 – yellow-brown – earthen rampart, 5 – reddish soil with a high concentration of daub – rubble layer, 6 – reddish-brown burnt earth, 7 – virgin soil, 8 – large pieces of daub, 9 – sandy structures, 10 – stone, 11 – charred wood – remains of pillars (drawing: M. Cerović and S. Živanović)

ним местима и до 1 м. Са дубином ров се све више сужавао да би на самом дну ширина рова била колико и пречник дрвених стубова. Спољни зид рова, уз који су постављани стубови палисаде, вертикално је засецао приликом ископа, док је унутрашњи, из горенаведеног разлога знатно закошен (сл. 6 и

Сл. 7. Сонда 11, западни профил у току механичког просецања палеоструктура (фото: М. Церовић)

Fig. 7. Trench 11, western profile during the mechanical cutting of palaeostructures (photo: M. Cerović)

7). Пражњење тако дубоког рова, а поготово појединачних јама од стубова било је веома отежано; до самог дна неизводљиво. Да би утврдили тачну дубину до које је палисада била укопана, и на адекватан начин документовали добијене резултате, у сонди 11, уз њен западни профил извршено је тзв. механичко просецање палеоструктура (првобитне газне површине и укопаних структура) на нешто ширем простору, и механички ископ у слоју здравице све до нивелете до које су досезала дна јама од стубова. У једној од њих дно је било на дубини од цела 2 м, мерено од нивелете са које је извршено укопавање. Све до дна, јама су биле запуњене рушевинским слојем у виду ситнијих комада запеченог лепа, међу којима су се налазили и угљенисани остаци дрвета. У појединим јамама пронађени су компактнији остаци угљенисаних стубова, као што је то био случај у делу палисадног рова откривеног у сонди 4. Зидови рова: унутрашњи знатно закошени и спољашњи вертикални уз који су се наслањали стубови палисаде увек су интензивно запечени, с тим што интензитет запечености и дебљина запеченог слоја здравице опада са дубином. У пресецима добијеним приликом механичког сечења укопаних структура, као и здравице у коју су биле укопане, а које смо 2021. године

извршили и у сонди 9 (сл. 6), лепо се види описани облик рова, његова испуна и запечени зидови, као и континуитет запеченог слоја који се спушта са првобитне газне површине низ закошени зид у дубину рова. Својом црвенкастосмеђом бојом, слој дебљине 10–12 цм јасно се одваја од жутомрке здравице. Црвеносмеђи запечени слој дебљине понекад и преко 20 цм прати се и по вертикали с друге (спољашње) стране рова, како у здравици у коју је укопан ров, тако и у насипу земљаног бедема насутог уз палисаду.

Велику енигму представља рушевински слој који се спушта са првобитне газне површине у дубину палисадног рова. Већ је речено да се ради о слоју црвено запеченог лепа који је на рубу рова, делимично и у рову, као и слоју изнад рова, препечен и има модрочрвену боју. Због препечености лепа слој је изровашен са већим или мањим шупљинама између појединих комада, које су понекад и веома дубоке.¹⁰ Чињеница да су горњи, шири делови палисадног рова запуњени истим рушевинским слојем какав имамо на првобитној газној површини унутар палисаде, као и континуитет запеченог слоја првобитне газне површине и унутрашњег, закошеног зида рова, указује да је горња половина рова била незапуњена све до пожара и урушавања надземних архитектонских структура. Што је то тако, заиста није лако објаснити. Било би крајње логично да је ров, након што су у њега постављени дрвени стубови, до врха запуњен земљом претходно ископаном у њему, и земља око стубова добро набијена, с обзиром на то да је палисада уједно представљала и својеврсну подграду земљаном беду настуом прилично високо са њене спољне стране. У испуни рова истраженог у сонди 9, у слоју с лепом, пронађена је већа количина ломљеног камена и крупнијих речних облутака. Остало је нејасно где је толика количина камена била пре урушавања, која му је функција могла бити и на који начин је заједно са зидним лепом доспео у испуну рова. Првобитна газна површина откривена у сонди 9 знатније је закошена, и спушта се од палисадног рова ка бунару у центру кружног платоа, који је за око 1,20 м нижи. У свим осталим сондама ради се о прилично заравњеној, готово водоравној палеоповршини гажења.

Након што је ископан палисадни ров и у њега постављени дрвени стубови, приступило се ископу шанца и насипању земљаног бедема око дрвене палисаде, која је уједно, како је већ речено, представљала подграду земљаном насипу. Бедем је, нема дилеме, насут земљом ископаном у шанцу. Његова висина данас износи од 1,00–2,00 м. Није тешко претпоставити да је пре пожара, у коме му је изгорела подграда, био знатно виши. Сондом 8 и ровом 2 у продужетку сонде направљен је пресек кроз земљани насип

¹⁰ У поједине шупљине могла је да се завуче скоро цела држаља ашова.

бедема, где се у профилу јасно види танак прослојак тамније земље од палеовегетације, и преко њега 2 м насипа. Ширина бедема у основи износи 6–8 м. Данас је највиша тачка на заобљеној круни бедема готово 3 м иза позиције дрвене подграде-палисаде, а првобитно је морала бити, управо, уз њу. Док га је са унутрашње стране подупирала вертикална дрвена подграда, земљани насип бедема имао је пресек у виду четвртине круга, са највећом висином тик уз подграду (сл. 4). Кад је подграда-палисада изгорела у пожару, и више је није било, знатна количина земље из насипа обрушила се на унутра и у дебелом слоју 0,30–0,50 м, местимично и преко 0,60 м, преслијила рушевински слој. На овај начин бедем је знатно изгубио на висини, добио заобљену круну и пресек у облику развученог полукруга. Ако имамо у виду дубину укопавања подграде-палисаде; очувану и претпостављену првобитну висину земљаног насипа, и ако претпоставимо да је палисада бар 2,5–3 м била виша од насипа, долазимо до закључка да је била изграђена од стубова чија је дужина морала бити између 6–7 м (сл. 4).

Знатан део земље ископане у шанцу вероватно је употребљен и за омазивање објеката израђених у техници преплета непосредно уз палисаду, са унутрашње стране, можда и на некој врсти високе платформе. Рушевински слој дебљине и преко 1,30 м у највећем проценту чини запечени зидни леп, и евидентан је по целом обиму централног кружног платоа, с тим што је све тањи како се удаљава од земљаног бедема. На око 3 м од бедема дебљина рушевинског слоја се креће 0,40–0,60 м. Из 13 археолошких сонди истражених на централном кружном платоу, унутар првог или унутрашњег бедема потиче преко 200 м³ зидног лепа. То говори, ако је просечна дебљина блатног премаза износила 7,5 цм, реч је о лепу са око 3000 м² зидова. Вишак земље ископане у шанцу, који је морао постојати с обзиром на његове димензије, вероватно је завршио у дубоким вододеринама иза другог земљаног бедема.

Кайија или њролаз кроз земљани бедем и дрвену палисаду откривена је последње године рада на овом пројекту, у јесен 2022. године, у оквиру северног проширења сонде 11, које је отворено на круни бедема, на месту где се видела већа депресија, слична оној која се још увек види и на западној страни. У проширењу сонде чије су димензије биле 6 x 4 м откривени су остаци северне капије или пролаза кроз бедем. Ради се о два међусобно паралелна рова дужине 6,30 м, и око 2,50 м један од другог (сл. 8). У рововима су пронађени угљенисани остаци стубова који су чинили подграду земљаном насипу и спречавали да се земља из бедема обрушава на пролаз. У источном подградном рову откривени су остаци 6 стубова у низу, на различитом међусобном растојању које иде од око 15 до 40, па и 60 цм. Сви су

Сл. 8. Северно проширење сонде 11 са подградним рововима пролаза кроз земљани беодем након прањјења и поглед на источни подградни ров пролаза кроз беодем (фото: М. Церовић)

Fig. 8. Northern extension of trench 11 and underground ditches of the rampart passage after emptying, and view of the eastern underground ditch of the rampart passage (photo: M. Cerović)

откривени у прва три метра рова, иако је зид рова интензивно запечен у дужини од око 4,20 м. Максимална ширина рова је око 30 цм. Ров на западној страни пролаза је знатно мањег интензитета запечености и са оскуднијим угљенисаним остацима стубова. Првобитна газна површина у пролазу откривена је на релативној дубини од око 0,90 м, мерено у односу на круну

бедема, што одговара нивелети гажења с друге стране палисадног рова, тј. унутар палисаде. Овај податак показује, уједно, да је земљани насип бедема насут уз палисаду на северној страни упола нижи од насипа на јужној страни. Да ли се овде ради о неким посебним разлозима градитеља, или је у питању различит учинак ерозије, тешко је рећи. Нивелета пролаза има благ пад ка северу и прати конфигурацију терена, с тим што од трећег метра наглије пада и на шестом је за око 0,90 м нижа од првобитне газне површине непосредно уз палисаду. Овај заравњенији део пролаза карактерише мање или више нагорела палеоповршина са зонама повећане концентрације гари и расутог угљевља, нарочито у његовој источној половини. Задња два метра оба подградна рова врло су плитко укопана, и једва да се уочавају у виду две уске траке црвенкасте земље, које се, како изгледа, настављају даље низ косину купастог узвишења. Простор између њих карактерише жутомрка земља без трагова гажења. Податак да на место капије палисадни ров није прекинут, напротив, да је био и широко и дубоко укопан, са јамама од палисадних стубова, чија су дна била на дубини око 2 м, наводи на закључак да је овај пролаз накнадно отворен. Када тачно, можемо само да нагађамо. Могуће су две опције: по првој то је могло бити још током градње, а након што су постављени палисадни стубови које су градитељи морали посећи кад су променили план; друга опција је да је отворен касније током употребе објекта, што је подразумевало и уклањање дела земљаног бедема за ширину пролаза. Обострана дрвена подграда која је спречавала обрушавање земље из бедема на пролаз била је неопходна у сваком случају.

Кружни простор унутар палисаде, на нивоу првобитне газне површине прилично је заравњен сем на западној страни, где је знатно нагнут од палисаде ка центру. Извесна висинска разлика постоји и по правцу север–југ, у корист јужне стране. У оквиру 13 сонди истражено је 220,5 м² унутрашњег простора, што је 65% од укупне његове површине од 363 м². Делови ближе палисадном рову били су под знатно дебљим рушевинским слојем, и изложени интензивнијој ватри, услед чега је првобитна газна површина мање или више запечена, често и преко 10 цм у дубину палеоземљишта. Поједине зоне се црне од изгореле дрвене грађе. Бројни комади зидног лепа са отисцима различите дрвене грађе указују да су се на простору уз палисаду, са њене унутрашње стране, налазили неки објекти изграђени у техници плетера и лепа, од којих нису уочени било какви други елементи. Овде се пре свега мисли на низове јама од стубова који су носили преплет од тањих или дебљих грана, чији се отисци виде на великом броју већих или мањих комада испеченог зидног лепа. И поред упорног глачања првобитне газне

Сл. 9. Кремена алатка из сонде 11; део песковитих структура и зидног лепа из рушевинског слоја у сонди 4; фрагмент лепа са отисцима стубова-балвана; фрагмент зидног лепа са отисцима преплета од дебљих грана (фото: М. Церовић)

Fig. 9. Flint tool from trench 11; part of sandy structures and house daub from the rubble layer from trench 4; fragment of baked daub with impressions of wooden posts; fragment of the wall daub with impressions of thicker branches (photo: M. Cerović)

површине, као и незапечених слојева здравице испод, трагање за јамама од зидних стубова као незаобилазних грађевинских елемената објеката од преплета, било је безуспешно. Велики број комада лепа са отисцима масивних стубова, од којих су поједини имали пречник преко 20 цм (сл.9), наводе на закључак да је, можда, и палисада била облепљена дебелим блатним премазом. Овде се одмах намеће питање: у које сврхе? Палисаду која има само функцију палисаде, у овом случају и подграде за земљани насип споља, нема много логике омазивати. Али, ако су уз њу били „прислоњени” некакви објекти, и ако је она уједно представљала један од зидова тих објеката, онда има смисла. Чињеница да нису откривене јаме од зидних стубова, као и да су на више места пронађене појединачне јаме већих димензија у које су, вероватно, били укопани масивни стубови слични оним у палисади, наводе на претпоставку да су се ти објекти од преплета налазили на некој врсти платформе коју су носили стубови палисаде заједно са стубовима укопаним

у дубоке појединачне јаме (сл. 4). Откривено их је и испражњено укупно 6, од чега су се 4 налазиле на приближно истом растојању 2,5–3 м у односу на палисадни ров, као што је то случај са јамом откривеном у сондама 4 и 8¹¹, и јамама у сондама 2, 7 и 10. Јама 1 откривена ближе источном профилу сонде 2 и јама у сонди 6 су на знатно већој удаљености од палисадног рова. Две јаме у сонди 2, са још две у сондама 4 и 6, чине прилично правилан низ по правцу исток–запад на међусобном растојању 4–5 м. Врло је могуће да су ове јаме и стубови у њима били радијално распоређени и да су пратили кружницу палисаде. Све јаме су коничног облика; пречника око 1 м при врху, и око 0,30 м при дну; укопане у здравицу 1–1,20 м. Испуну у њима, као и у палисадном рову, чине комади зидног лепа и црвено запечена земља из рушевинског слоја, и понеки комад ломљеног камена којим су, вероватно, стубови били додатно учвршћивани. У појединим је било угљенисаних остатака стубова. Као и палисадни ров и оне су од врха до дна запуњене рушевинским слојем.

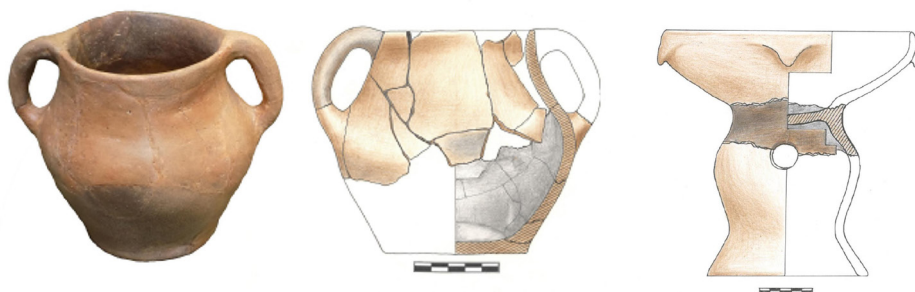
Шанац је, како је већ истакнуто, прокопан са три стране око централног кружног платоа: јужне, источне и северне. На западној страни функцију шанца имало је дубоко природно корито Парлошког потока. Шанац има разграну „U”-профилацију (или заобљену „V”-профилацију), ширине око 5 м на дну и око 25 м при врху; дубок је 4 м.¹² Висинска разлика између највише тачке на круни првог (унутрашњег) земљаног бедема и најниже тачке на дну шанца износи око 6 м. Чињеница да на источној страни постоји још дубља природна вододерина, и да је могла бити, као и она на западној страни, природна брана, као и да је ипак упоредо с њом прокопан шанац, отвара могућност да су градитељи објекта на Шанчини на овај начин желели да добију затворен систем који се могао пунити водом која је са обронака Цера дотицала Парлошким потоком. Први истраживач Шанчине претпоставља да је на северозападној страни, на месту где Парлошки поток излази из система утврде, постојала нека врста бране којом је систем затваран и шанац пуњен водом (Васиљевић 1967).

Покрејни археолошки налази

Покретне археолошке налазе прикупљене током истраживања на Шанчини углавном чине фрагменти керамичких посуда различитих облика и величина. Занимљиво је да већина керамичких налаза потиче из сонди

¹¹ Половина исте јаме откривена је у сонди 4, а једна четвртина у углу сонде 8.

¹² Стратиграфија у сонди 14 из 2022. показује да ерозија, као ни таложење шумског хумуса нису битније утицали на дубину шанца, па самим тим ни на његову ширину.

Сл. 10. Двоухи пехар пронађен у сонди 4, након рестаурације, и фрагмент (дно) пехара на високој, перфорираној нози, графичка реконструкција (цртао: М. Церовић)

Fig. 10. Beaker with two handles found in trench 4, after restauration, and beaker fragment (bottom) on a high, perforated foot, a graphic reconstruction (drawing: M. Cerović)

истражених на јужној половини централног кружног платоа. У сонди 4, недалеко од њеног западног профила, на нивоу заравњене првобитне газне површине откривена је мања концентрација камења, пречника око 1 м, у којој је поред ломљеног камена било и већих речних облутака. Неколико већих облутака у облику заобљеног квадрата, насатично постављених по рубу, наводи на претпоставку да се овде ради о остацима неког ватришта. Других елемената карактеристичних за ватришта или огњишта није било. Између камења били су расути фрагменти неколико различитих посуда, међу којима су били и делови мањег керамичког пехара са две дршке (Jevtić i Cerović 2022, 23 сл. 16), који је имао све елементе за рестаурацију (сл. 10).¹³ Највећа концентрација фрагмената керамичких посуда откривена је у југозападном делу сонде 6, где су пронађени делови разрушене пећи, као и уз источни профил сонде 2, што представља наставак зоне са керамиком из сонде 6. Преовладавају фрагменти већих керамичких посуда, грубље израде, без орнаментике, и углавном су секундарно горели. У питању су већином неукрашени лонци са непрофилисаним ободом, цилиндричним или коничним вратом, заобљеним трбухом и равним дном. Једно такво дно пречника 22 цм нађено је на запеченој подници разрушене пећи, која је изгледа имала калоту, судећи по комадима добро запеченог лепа, лучне профилације. Лонци су

¹³ Рестаурацију и конзервацију извршила Тамина Кесић у Музеју града Новог Сада. Користимо и ову прилику да искажемо искрену захвалност.

имали, највероватније, по две масивне, вертикалне дршке овалног пресека, постављене на рамену или трбух суда (Т. I, 3; Т. II, 1, 2). Нешто мањи лонци, сличне дршке су имали на врату, непосредно испод обода (Т. II, 6). Један фрагмент са делом кружне перфорације вероватно је део звонасте ноге пехара сличног пехару чији су делови нађени у бунару (Т. II, 7). Истом типу припада и дно нађено у рушевинском слоју, непосредно уз насип земљаног бедема у сонди 12. Дно једног оваквог пехара је перфорирано током израде (Јевтић и Церовић 2022, 32 сл. 19, 6). У сондама отвореним у северном делу централног кружног простора керамички налази су права реткост. Из сонде 10 потичу фрагменти две коничне зделе: једна са унутра задебљалим ободом, а друга са увученим, стањеним ободом (Т. II 3, 8). У сонди 11, у једној од јама у палисадном рову, нађен је фрагмент трбуха већег лонца, са масивном дршком кружног пресека. Занимљиве покретне налазе представља угљенисано жито пронађено испод преврнутог дна већег керамичког суда у сонди 7, као и на првобитној газној површини, недалеко од палисадног рова у сонди 12. У оба случаја жито је нађено на релативно ограниченом простору, што указује да се налазило у некој врсти рецепијента: у првом случају керамичког; у другом, можда, дрвеног или кожног, с обзиром на то да на месту налаза жита није било уломака керамике. Занимљив налаз представља комад зидног лепа украшен плитко урезаном мрежом (Јевтић и Церовић 2022, 23, сл. 15). Кад је реч о покретним археолошким налазима, индикативно је одсуство каменог и коштаног алата, као и животињских кости. Једна једина алатка – кремни стругач тамносиве боје (сл. 9) – пронађена је у сонди 11, на релативној дубини од 2,45 м, при дну јаме од палисадног стуба.

Закључак

Шестогодишња археолошка истраживања на локалитету Шанчина у Десићу имала су за циљ да се истраже и што боље документују све непокретне археолошке структуре од којих се састоји ово импозантно земљано утврђење; као и да се покуша дати одговор на питања: када и ко га је саградио и коју функцију је имало. Ништа мање значајно није ни питање односа према, само на први поглед, сличним објектима у непосредном окружењу – објектима типа обровац, као и аналогјама у Европи.

Како је већ истакнуто Шанчину су претходни истраживачи сврстали у локалитете типа обровац (Трбуховић и Васиљевић 1975). Потоњи истраживачи локалитета овог типа најпре је не уврштавају ни у једну од пет категорија очуваности (Трипковић, Церовић, Булић 2013, 53–54) да би неколико година касније Шанчина у радовима првопотписаног аутора управо цити-

раног рада и руководиоца пројекта „Живот у мочвари...” словила за „једини потпуно очуван локалитет типа Обровац” (Трипковић 2017; 2020, 82). Сматрамо да земљано утврђење на локалитету Шанчина у Десићу не припада „посебном типу насеља – типу обровац”, као што није ни „једини потпуно очуван локалитет”. То како он данас изгледа, није толико ствар очуваности колико је ствар његовог првобитног изгледа најдиректније повезаног са начином градње и функцијом коју је имао. Захваљујући шуми у коју је рондела на Шанчини зарасла, вероватно, убрзо пошто је престала да буде функционална, добро је очувана. Слично је и са обровцима који су обрасли шумом, за разлику од објеката истог типа који се налазе на њивама и интензивно се обрађују. Они се, нажалост, једва уочавају на терену.¹⁴

Без икаквих археолошких ископавања, приликом просте визуелне проспекције локалитета и околног рељефа, види се врло јасна разлика између Шанчине и свих осталих локалитета типа обровац. Још једном наглашавамо: не зато што је „једини потпуно очуван...” него зато што је грађен са сасвим другом идејом, за друге потребе градитеља, па се у складу с тим објекат (утврђење) на Шанчини и првобитно значајно разликовао од осталих насеља типа обровац, протумачених као „микрорегионална адаптација на мочварно окружење”. Исто толико се и рељеф у коме се налази Шанчина разликује од мачванске равнице, у којој се налази највећи број оброваца. Најпре то, па избор места за подизање овог објекта на завршетку једне природне греде између две дубоке вододерине, на ушћу два потока у трећи, који мештани зову и речицом, само по себи говори о некој посебној намени овог малог, али импозантно утврђеног објекта. Тако масивне бедеме и још импозантнији шанац, који се „виде из авиона”, нити је могла, нити је градила, макар била и многобројнија породична заједница. Тако обимне радове – најпре ископ палисадног рова; припрема масивних стубова за палисаду; подизање палисаде; па ископ шанца укупне дужине око 100 м, из кога је ископано преко 6.000 м³ земље; насипање ископане земље уз палисаду и формирање првог (унутрашњег) бедема високог најмање 2,5 м; уклањање вишка земље из шанца; изградња дрвених објеката уз палисаду са унутрашње стране, кроз укруг и, како се чини, на некој врсти платформе, те њихово омазивање блатом, од чега имамо дебео рушевински слој зидног лепа, местимично и преко 1,3 м – могла је да изведе само много шира друштвена заједница, којој је овај објекат и служио. И, око тога, сматрамо, да нема дилеме. Оно око чега се може полемисати то је сврха тог и таквог објекта. Тако добро

¹⁴ М. Јевтић их издваја као посебан тип „тип Липолист“, правећи хронолошку разлику између једних и других (Јевтић, 2024, 37–38).

утврђен, сваког ко га види наводи на помисао да је служио у фортификационе (одбрамбене) сврхе. Имајући у виду да је брањени простор пречника од свега двадесетак метара, и да се у њега могао склонити веома ограничен број људства, сматрамо да се не ради о одбрамбеном карактеру објекта. На крају, да је требало да има ту функцију, био би саграђен на неком од околних узвишења уместо у њиховом подножју. На врху оближње главице претходни истраживачи су утврдили постојање насеља градинског типа (Парлози) и довели их у директну везу једно с другим, сматрајући погрешно да чине комплексан фортификациони систем.

Велико је питање да ли се толики труд и рад може, уопште, објаснити рационалним разлозима. Чини се вероватнијим да је монументалност овог утврђења ирационална и да се тиче духовне сфере живота градитеља (Edwards, David N. 2005).

Шта је онда та шира друштвена заједница саградила на ушћу Парлског потока у Врбовицу? И зашто су изабрали баш то место?

На почетку наших истраживања, управо резонујући да им је близина текуће воде била битна, помишљали смо да се овде ради о неком рударском окну или, можда, металуршком центру. Размишљајући у том правцу, и за поменуте громаде песковите структуре које смо налазили у рушевинском слоју, претежно сконцентрисане уз земљани бедем насут уз палисаду, и на које реагује детектор метала, помишљали смо да имају везе са том врстом активности. На то нас је наводило и интензивно црвенило рушевинског слоја, за који смо се више пута запитали да ли је резултат једнократне ватре, тј. пожара, или неких трајнијих процеса везаних за високе температуре. Међутим, изостали су налази који неминовно иду уз активности те врсте: рударење или металургију. Ту се пре свега мисли на неопходан алат и шљаку. Ништа од тога на Шанчини нисмо пронашли. Недостатак животињских кости као остатака хране, уз недостатак камених или коштаних алатки, указује да се овде не борави, већ повремено долази да би се обавиле неке сасвим друге радње, највероватније култног карактера; принеле жртве боговима или проверило календарско знање у вези са најоптималнијим роковима за сетву, као и са репродуктивним циклусима животиња које су гајили. За земљорадничко-сточарске заједнице тог времена знања те врсте била су од животног значаја. Угљенисано жито нађено на два места на Шанчини можда је, управо, семе које је донето да се „освешта” и сачува до сетве, или је својеврсни дар невидљивим силама које треба да подаре земљи плодност, и здравље у кући и тору. Фрагменти пехара на високој и перфорираној звонастој нози (сл. 10), међу којима је и једно перфорирано дно, делови су посуда које су

највероватније служиле у одређеним обредима; пехар са перфорацијом на дну рецепијента, вероватно, за приношење течне жртве – обред либације. Ако су ови пехари музички инструменти (керамички бубњевци), како их тумаче поједини истраживачи (Simon Wyatt, *Journal of Neolithic Archeology*, comment posted July 23, 2008), опет се могу довести у везу са различитим обредним радњама обављаним уз пратњу музичких инструмената типа та-рабуке (дарбуке), на које ови пехари веома личе.¹⁵

Амбијент у коме је рондела на Шанчини изграђена, монументалност појединих елемената овог објекта, и неопходност ангажовања великог броја људи на њиховој изградњи, непокретне археолошке структуре, као и покретни археолошки налази, све то скупа говори да се овде ради о својеврсном „светом месту” које су изградиле и на коме су се повремено окупљале праисторијске заједнице више поцерских праисторијских насеља сличних насеља на оближњој главици, а којих је у непосредном окружењу сигурно било.

Прикупљена археолошка грађа, међутим, не пружа довољно елемената за поуздану идентификацију градитеља и сврху подизања кружног земљаног објекта, у непосредној близини отвореног насеља градинског типа. Покретни археолошки налази, пре свега уломци већег броја керамичких посуда, само у неким елементима могу се користити за културно опредељење налазишта. Стилски осетљиве посуде са Шанчине у Десићу имају сличности са културом Бубањ I (Бубањ – Хум Ia, према М. Гарашанину), али су типолошки ближе неукрашеној керамици касног Ленђела (рани енеолит западнопанонског културног круга) и хоризонту на прелазу Тисаполгар у Бодрогкерестур културу, који се датује у крај раног и почетак средњег енеолита Велике мађарске низије (Pavúk 2000; Barna et al. 2019). Ако се имају у виду поменуте аналогije, предложени су последњи векови 5. миленијума као време трајања утврђења у Десићу (Jevtić, Cerović 2022, 39). Установљена релативна хронологија Шанчине, добијена класичном методом аналогija стилски осетљивих керамичких налаза, потврђена је недавно са неколико *AMS 14C* датума који су урађени у лабораторији у Дебрецину „ISOTOPTECH ZRT” (табела 1). На основу пет узорака: три узорка угљенисаних остатака дрвених стубова из палисадног рова, и два узорка угљенисаних зрна жита, добијен је хронолошки оквир унутар последње трећине 5. миленијума (4330–4050. г. п. н. е.).

Резултати су потврда процене старости керамичких налаза на основу компаративних студија са сличним налазима на другим налазиштима. Делови пехара на звонастој, перфорираној нози, као и двоухих пехара сличних пехару

¹⁵ Види на <http://tarabukamj.blogspot.com> <https://sr.wikipedia.org>

AMS ¹⁴ C Lab Code	Sample prep. Nr.	Sample ID/name	Sample material	Yield (%)	Conventional ¹⁴ C age (yrs BP) ($\pm 1\sigma$)	Calibrated calendar age (cal AD/BC) (2 σ)
DeA-35385	I/2971/1	EDM 1	Charred wood	46.9	5326 $\pm$ 27	cal BC 4310 – 4050
DeA-35386	I/2971/2	EDM 63A	Charred wood	58.5	5397 $\pm$ 28	cal BC 4337 – 4168 cal BC 4092 – 4074
DeA-35387	I/2971/3	EDM 95	Carbonated grains	50.9	5372 $\pm$ 27	cal BC 4330 – 4059
DeA-35388	I/2971/4	EDM 110	Charred wood	42.5	5386 $\pm$ 28	cal BC 4334 – 4064
DeA-35389	I/2971/5	EDM 128	Carbonated grains	43.5	5331 $\pm$ 30	cal BC 4315 – 4050

Табела 1. Резултати датовања C14 методом

Table 1. Results of dating using the C14 method

из сонде 4 на Шанчини, пронађени су и на енеолитској градини Бодњик код Коцељеве, која је датована стотинак година раније (Палавестра, Богдановић, Старовић 1993; 1996; Живановић 2013). Са локалитета Ливаде у Каленићу код Уба потиче више пехара оба типа, међу којим има и оних са перфорацијом на дну плићег коничног реципијента (Благојевић 2005; Благојевић 2014).

Културну припадност ронделе у Десићу тешко је одредити. Кружно земљано утврђење на локалитету Шанчина је у многим аспектима јединствено налазиште, и практично прва систематски истраживана праисторијска рондела на нашим просторима, што отежава њено културно опредељење. Географски прилично удаљене аналогije налазимо у културама из друге половине 5. миленијума на простору Трансданубије и горњег Потисја у Мађарској. Насупрот панонским елементима, утицај раноенеолитског културног комплекса Салкуца–Криводол–Бубањ (заступљен готово на целом простору Србије) тешко је уочљив и веома скромно заступљен на налазишту у Десићу. Керамички налази са Шанчине (претежно је реч о деловима већих пехара грубље фактуре и деловима посуда за складиштење) указују на јако присуство панонских елемената са краја неолита и почетка бакарног доба. Преовлађују елементи најмлађе, раноенеолитске фазе Ленђел културе (Lengyel III–IV) заступљене на налазиштима из јужних делова Трансданубије.

Захвалница: Шестогодишњи пројекат „Археолошка истраживања локалитета Парлози, Шанчина, Париповац у Десићу код Шапца” финансирао је Министарство културе и информисања Републике Србије. Посебну захвалност дугујем научном консултанту на пројекту професору Милошу Јевтићу. За помоћ и корисне сугестије захваљан сам колеги Милошу Спасићу из Музеја града Београда, као и колеги Саши Живановићу из Народног музеја у Пожаревцу за дигитализацију теренских скица, и Маринку Антонијевићу за компјутерску обраду керамичких налаза и фото-прилога.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Алексих, А.** 1892. Мачва са нарочитим погледом на поплавне прилике, *Гласник Српској ученој друштва* 72 (1891): 1–105.
- Barna P. J. et al.** 2019. A circular enclosure and settlement from the mid-fifth millennium BC at Balatonmagyaród-Hídvégpuszta. In: E. Bánffy, Hrsg. J. P. “*Trans Lacum Pelsonem*” – Prähistorische Forschungen in Südwestungarn (5500–500 v. Chr.), 117–160. Castelum Pannonicum Pelsonense 7. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf.
- Благојевић, М.** 2005. Керамичке посуде из ранонеолитске куће са локалитета Ливаде, Каленић, *Колубара* 4, 31–77.
- Благојевић, М.** 2014. Transition from Late Neolithic to Eneolithic in Western Serbia in the Light of Recent Research – archaeological rescue excavations in the Kolubara mining basin. In: *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe* (eds. W. Schier, F. Drošovean), Radhen/Westf., 187–212.
- Булатовић, А., Филиповић, В. и Глигорић Р.** 2017. Лозница – Културна станица – историја праисторијских локалитета у Јагру, Рађевини и Аздуковици: Београд–Лозница.
- Vasiljević, M.** 1967a. Desić–Parlozi, Šabac – utvrđeno naselje s kraja neolita i početka bronzanog doba. *Arheološki pregled* 9: 21–22.
- Васиљевић, М.** 1967b. Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу, *Годишњак Историјског архива V*, Шабац: 121–156.
- Васиљевић, М.** 1969. Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу, *Годишњак Историјског архива VII*, Шабац: 449–468.
- Васиљевић, М.** 1996. Мачва – историја, становништво, Богатић.
- Васиљевић, М. и Трбуховић, В.** 1970. Шабац у прошлости 1 (део први Праисторија), Шабац: 37–62.
- Garašanin, M.** 1979. Vinčanska grupa, Praistorija jugoslovenskih zemalja, II Sarajevo: 144–212.
- Гарашанин, М. и Гарашанин, Д.** 1951. Археолошка налазишта у Србији, Београд.
- Грчић, М. и Грчић, Љ.** 2002. Мачва, Шабацка Посавина и Поцерина, Београд.
- Живановић, З.** 2013. Енеолитска градина Бодњик, Коцељева, Библиотека „Јанко Веселиновић”
- Edwards, David N.** 2005. The archaeology of religion, In *The Archaeology of Identity. Approaches to gender, age, status, ethnicity and religion*, edited by Margarita Diaz-Andreu, Sam Lucy, Staša Babić and David N. Edwards, 110–128. London: Routledge.
- Јевтић, М.** 2024. Загонетни свет праисторијских оброваца у северозападној Србији – Кратка историја истраживања, *Гласник Српској археолошкој друштва* 40, 7–44.
- Jevtić, M. i Cerović, M.** 2022. Circular enclosure from the Early Copper Age in North-Western Serbia, *Starinar* LXXII: 9–44.
- Марковић, Ј. Ђ.** 1967. Релеф Мачве, шабачке Посавине и Поцерине – Геоморфолошка студија, Београд, Географски институт ПМФ.

- Палавестра, А. Богдановић, И. Старовић, А.** 1993. Бодњик, Дружетић – енеолитско градинско насеље, *Гласник Српској археолошкој друштва* 9, 186–191.
- Палавестра, А. Богдановић, И. Старовић, А.** 1996. Бодњик – Дружетић, Кампања 1994, *Гласник Српској археолошкој друштва* 11, 190–197.
- Pavuk, J.** 2000. Das Epilengyel/Lengyel IV als Kulturhistorisch Einheit, *Slovenska arheologia* XLVIII-1, 1–26.
- Podborský, V.** 1988. *Těšetice-Kyjovice 4 – Rondel osady lidu s moravskou malovanu keramikou*, Brno.
- Спасић, М.** 2013. Неолитско насеље Стублине код Обреновца, *Годишњак града Београда* LX: 11–38.
- Spasić, M.** 2013. *Neolitsko naselje Stubline kod Obrenovca*, Muzej grada, Beograd.
- Стојић, М. и Церовић, М.** 2011. *Шабач, културна стиранија и историјских локалитета у Подрињу*. Београд, Археолошки институт Београд и Народни Музеј Шабач.
- Trbuhović, M. i Vasiljević, M.** 1972. Rekognosciranje u Podrinju i sondažna istraživanja. *Arheološki pregled* 14, 164–189.
- Trbuhović, V. i Vasiljević, M.** 1973. Rekognosciranje u Podrinju, *Arheološki pregled* 15: 133–158.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М.** 1975. „Обровци” – посебан тип неолитских насеља у западној Србији, *Сјарина* XXIV–XXV (1973/1974): 157–161.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М.** 1983. *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*, Шабач, Народни музеј Шабач.
- Трипковић, Б.** 2013. *Домаћинство и заједница. Кућне и насеобинске историје у касном неолиту Централној Балкана*, Београд.
- Tripković, B.** 2017. Nastanak lokaliteta tipa „Obrovac”: Stratigrafsko vrednovanje stare hipoteze, *Archaica* 5: 65–78.
- Трипковић, Б.** 2020. *Велики свет и мали светови, Струкутура и значење археолошких пракси у Србији*, Филозофски факултет, Београд.
- Трипковић, Б., Церовић, М., Булић, Д.** 2013. Културно наслеђе северозападне Србије: Локалитети типа Обровац – четрдесет година касније, *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним областима*, Српско археолошко друштво и Завод за заштиту споменика културе Ваљево: 45–56.
- Трипковић и други** 2017. Шанац-Изба код Липолиста, локалитет типа „обровац”: стратиграфија и релативна хронологија, *Гласник Српској археолошкој друштва* 33: 47–71.
- Tripković, B. and Penezić, K.** 2017. On-site and off-site in Western Serbia: A geoarchaeological perspective of Obrovac type settlements, *Quaternary International* 429: 35–44.
- Церовић, М. и Јевтић, М.** 2019. *Рондела из раног енеолита на локалитету Шанчина у Десићу код Шайца – Археолошка истраживања 2018. године*, Реферат на годишњем скупу САД, мај–јун 2019, Неготин, Србија, 81–83, Српско археолошко друштво, Музеј Крајине Неготин.
- Церовић, М. и Јевтић, М.** 2021. *Рондела из раног енеолита на локалитету Шанчина у Десићу код Шайца – Археолошка истраживања 2019. и 2020. године*, Реферат на

годишњем скупу САД, октобар 2021, Параћин, Србија, 46–47, Српско археолошко друштво, Завичајни музеј Параћин.

Црнобрња, А. 2009. *Неолијско насеље на Црквинама у Сјублинама. Истраживања 2008. године*, Обреновац.

Chapman, J. 1981. *The Vinča Culture of South – East Europe: Studies in Chronology, Economy and Society*, BAR Int. Series 117.

Chapman, J., GaydarskaB., and Hardy, K. 2006. Does enclosure make a difference? a view from the Balkans. In: *Enclosing the past: inside and outside in prehistory* (eds. A. Harding, S. Sievers, and N. Varnaclová), Sheffield: 20–43.

Wyatt, S. 2007. *The Drums of the Southern TRB*. Unpublished PhD Dissertation, Edinburgh University.

Wyatt, Simon, *Journal of Neolithic Archeology*, www.jungsteinSITE.de

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.

Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом

Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.

All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence

Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Momir C. Cerović
Šabac

**EARLY ENEOLITHIC RONDEL
AT THE SITE OF ŠANČINA IN DESIĆ, NEAR ŠABAC,
RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH FROM 2017–2022**

Keywords: *rondel, earthen fortification, ditch, palisade trench, palisade, earthen rampart, well, Early Eneolithic, Pocerina*

The largest part of the paper is dedicated to the analysis of archaeological data collected during the multi-year research of the prehistoric rondel of small dimensions in Desić (2017–2022). The general picture of this site, published after the first three years of archaeological works, has not changed significantly. The last three archaeological campaigns were mainly focused on the area outside the palisade trench, primarily on exploring the structure of the inner and outer ramparts, as well as small archaeological trench excavations on the bottom of the wide ditch between the ramparts. All these structures were without archaeological finds. Special attention is focused on the discovery of the entrance (the gate) of the rondel in Šančina. It was logical to assume that, during the design of one or more gates through which the circular earthen fortification would be entered, a break was made in the palisade trench, dug from the inner side of the high earthen rampart. Finally, a wide passage was discovered on the northern part of the rampart, protected on both sides by a series of wooden pillars, placed perpendicularly to the inner edge of the palisade ditch. Since the palisade trench at the site of the northern gate is not interrupted, it is most likely that the passage through the massive rampart was broken after the construction of the ramparts. The same way of building the gate was probably used on the southern part of the rampart.

The existence of a deep well in the central part of the rondel, i.e., in the central part of the inner palisade trench, has been archaeologically confirmed south to the Sava and Danube rivers only at the site of Šančina in Desić. Archaeological finds discovered immediately next to the palisade trench were very modest and consisted almost entirely of pieces of crushed baked daub, with various impressions of wood and undecorated pieces of medium and larger ceramic vessels. Shallow bowls with a fine manufacture and polished surface, which are otherwise the most numerous type of vessels in Late Neolithic / Early Eneolithic settlements, were conspicuously absent.

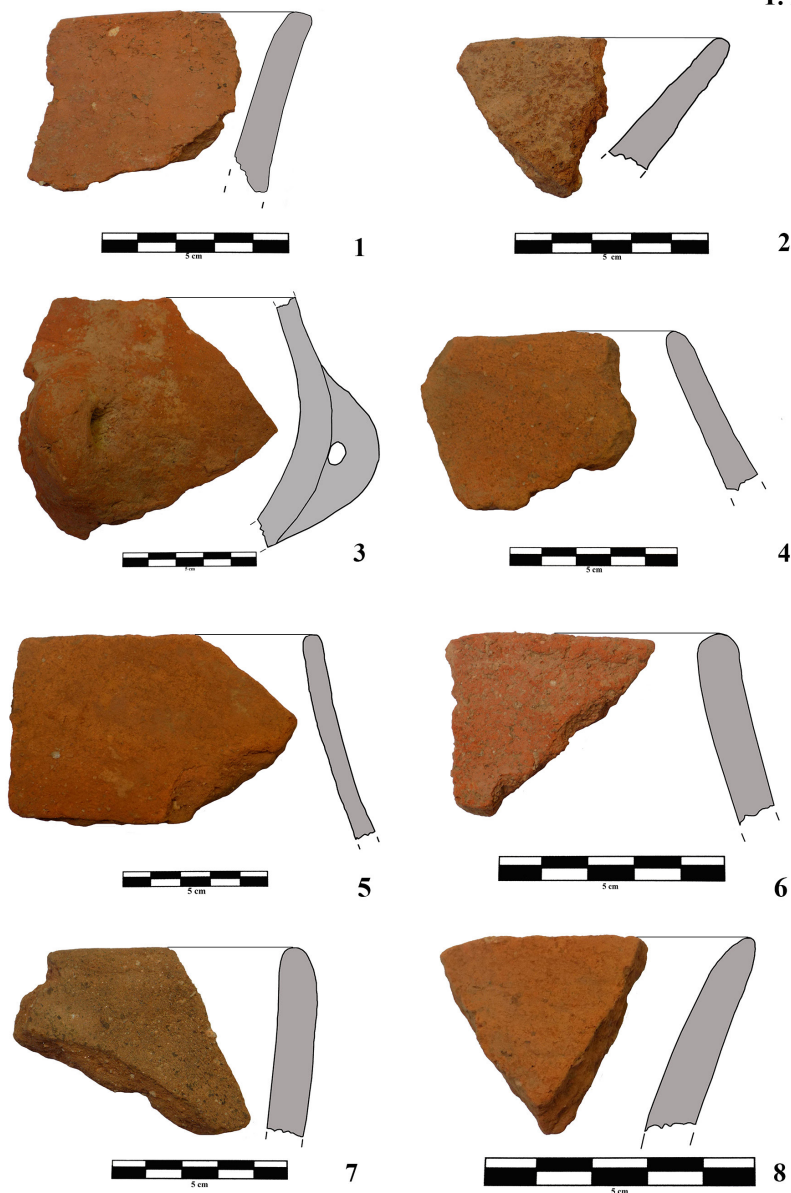
Contrary to fairly reliable data on the time of origin of the rondel in Šančina in Desić (the last centuries of the 5th millennium), when it comes to the

question of the cultural origin and the reason for building a smaller circular enclosure with a huge earthen rampart from the Early Copper Age, we do not have any relevant archaeological material at our disposal. The construction of a smaller rondel with a double earthen rampart, an internal palisade and a wide ditch at the site of Šančina in Desić can be reliably attributed to the inhabitants of an open, single-layer settlement from the late phase of the Early Eneolithic, built on the adjacent, levelled top of the hill (the site of Parlozi–Glavica).

The extremely small number of discovered and researched settlements in the area of western Serbia from the time of the construction of the rondel in Desić makes it difficult to estimate how much of the post-Neolithic cultures from the Pannonian region and how much of the northern Balkan region contributed to the construction of the rondel from Desić. We assume that, in this case, the Pannonian concept of building one rondel from the post-Vinča period south of the Sava and the Danube was crucial.

The extraordinary effort of a small prehistoric community that was required to build the rondel in Desić, as well as some others archaeological finds, point to the sacred role of this earthen circular fortification on the northern slopes of Mt. Cer.

T. I

T. I Фрагменти керамичких посуда различитих типова
(израдили: М. Церовић и М. Антонијевић)

Pl. I Fragments of ceramic vessels of various types
(made by M. Cerović and M. Antonijević)

T. II

T. II Фрагменти керамичких посуда различитих типова
(израдили: М. Церовић и М. Антонијевић)

Pl. II Fragments of ceramic vessels of various types
(made by M. Cerović and M. Antonijević)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић.
- 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд :
BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског
археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. -
Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва
(Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298